

KIRIM SAVAŞI ESNASINDA

NAMIK PAŞA'NIN AVRUPA'DA BORÇ ARAYIŐI (1853-54)

DR. CANDAN BADEM

4 Ekim 1853'te Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan ettiğinde Osmanlı maliyesi kriz içindeydi. 1852'de Paris ve Londra'da bankerlerle 55 milyon franklık borç anlaşması yapılmıŐ, ancak Sultan Abdülmecid onaylamayınca anlaşma iptal edilmiŐ ve aracı kuruluşlara tazminat ödenmiŐti. Ekim 1853'e gelindiğinde Osmanlı maliyesi iç borçlanma olanaklarını tükettiğinden savaş masraflarını karşılamak için dışarıdan borç almak kaçınılmaz hale gelmişti. Abdülmecid'in de onayıyla Namık Paşa'nın Paris ve Londra'ya gönderilmesi kararlaŐtırılır.

Namık Paşa Avrupa'da borç ararken savaş devam ediyordu. Kırım Savaşı sırasında, 1853'te Rus filosunun baskınından sonra Sinop kıyısı.

Timm'in Russkiy khudojestvenny listok albümünden alınmıŐtır.

Osmanlı tarihinde ilk dış borcun Kırım Savaşı sırasında, Ağustos 1854'te Londra bankerlerinden alındığı iyi bilinen olgulardandır. Ancak bu borcun alınması öncesinde o zamanki Ticaret Nazırı Mehmet Namık Paşa'nın Paris ve Londra'daki diplomatik çevrelerle ve bankerlerle olan görüşmeleri daha az bilinmektedir. Bunun başlıca sebebi Namık Paşa'nın borç anlaşması imzalamadan İstanbul'a dönmüŐ olması ve daha sonra Babiâli adına ilk borcu iki Galata tüccarının müzakere etmiş ve almış olmalarıdır. Ancak yine de

Namık Paşa'nın gezisi ve temasları önemlidir. Bu konuda bildiğim kadarıyla İngilizcede Olive Anderson'un 1964 tarihli bir makalesi,¹ Türkçede ise Ahmet Nuri Sinaplı'nın 1987 tarihli bir kitabı² ve Şevket Akar ile Hüseyin Al'ın 2003 yılında yayımlanan monografisi³ dışında bir çalışma yok. Kırım Savaşı üzerine olan kendi doktora tezimde⁴ ise savaŐın finansmanı başlığı altında bu konuyu ayrıntılı olarak ele almış bulunuyorum. Burada sadece Namık Paşa'nın dış borç gezisi üzerinde duracağım.

4 Ekim 1853'te Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan ettiği sırada Osmanlı maliyesi birkaç yıldır süren bir krizin (Cevdet Paşa'nın deyiŐiyle "buhranın") içindeydi. 1852 yılında Paris ve Londra'da bankerlerden 55 milyon frank tutarında bir borç için anlaşma yapılmıŐ, ancak Sultan Abdülmecid onaylamayınca bu anlaşma iptal edilmiŐ ve aracı kuruluşlara tazminat ödenmiŐti. Ekim 1853'e gelindiğinde Osmanlı maliyesi iç borçlanma olanaklarını büyük ölçüde tükettiği için savaş masraflarını karşılamak

üzere dışarıdan borç almak kaçınılmaz hale gelmişti. Nitekim padişahın da onayıyla Ticaret Nazırı Namık Paşa'nın Paris ve Londra'ya gönderilmesi kararlaştırıldı.⁵ Namık Paşa nazırlık görevine Mayıs 1853'te atanmıştı. O zamanki Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa da Paris ve Londra'da acenteleri olan tanınmış banker James Mayer de Rothschild'e yazdığı 5 Ekim 1853 tarihli mektubunda kendisinden Namık Paşa'ya yardım etmesini istedi. Rothschild bu mektuba 25 Şubat 1854'te yanıt yazdı.⁶

1853 yılının ekim ayı sonuna doğru Sadrazam Giritli Mustafa Naili Paşa tarafından Namık Paşa'ya verilecek olan talimatname hazırlandı. Buna göre Namık Paşa'nın Avrupa bankerlerinden en uygun koşullarda 500 bin kese (2,5 milyon Osmanlı lirası veya 2,27 milyon sterlin) tutarında bir borç (istikraz) alması gerekiyordu. Borcun teminatı bir rehin veya inhisar şeklinde olmamalıydı. Mısır vergisi ve İzmir ve Suriye gümrükleri de teminat olarak gösterilmemeliydi. Zeytinyağı aşarı ve Hüdavendigar (Bursa) eyaleti vergisi teminat gösterilebilirdi. Borç alınacak para yalnızca altın ve gümüş cinsinden olmalıydı ve her türlü kıymetli evraktan kaçınılıydı. Paranın yolda güvenliği için sigorta ettirilmeliydi. Sadrazam tezkiresinde nihayet bu istikrazın şartları hakkında ayrıca gizli bir talimat hazırlanacağını yazdı.⁷ Bu arada Namık Paşa'nın maiyetine oğlu Binbaşı Halil Bey birinci kâtip ve Hariciye Nezareti'nden Mustafa Fahreddin Bey de ikinci kâtip olarak atandı.⁸

Kısa süre içinde istikrazın mali ayrıntılarını belirleyen talimat büyük bir gizlilik içinde hazırlandı ve sadrazam, Maliye Nazırı Musa Safveti Paşa, Meclis-i Vâlâ Reisi Sadık Rifat Paşa, Tophane-i Amire Müşiri Damat Ali Fethi Paşa, Serasker Damat Mehmet Ali Paşa, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa ve Şeyhülislam Ahmet Arif Efendi tarafından onaylandı.⁹ Gizliliğin sebebi Namık Paşa'nın manevra alanının sınırlarının Galata bankerleri aracılığıyla Avrupa bankerleri tarafından öğrenilmesinin önüne

Kırım Savaşı esnasında padişah olan Sultan Abdülmejid.

Vasilaki Kargopulo Bahattin Öztuncay.

geçmek isteği idi. Avrupa bankerleri bu sınırları öğrenirlerse Namık Paşa'nın pazarlık gücü zayıflayabilirdi. Kararlaştırılacak ilk madde, yıllık faiz oranıydı. Talimatta denildiğine göre Paris'te mevcut rayiç yüzde 4 ile 4,5 arasındaydı. Namık Paşa'ya yüzde 6'ya kadar izin veriliyordu. İkinci olarak, ödeme süresinin 10 ile 15 yıl arasında tutulması isteniyordu. Üçüncü olarak da ihraç fiyatının yüzde 95'ten aşağı olmaması isteniyordu.

Böylece kasım ayı ortalarında Namık Paşa deniz yoluyla Fransa'ya gitmek üzere İstanbul'dan yola çıkar ve 27 Kasım günü Paris'e ulaşır.¹⁰ O sırada Paris büyükelçisi, sadrazamın oğlu Veliyüddin Rifat (Veli) Paşa'dır. Namık Paşa'nın geldiği gün ikisi birlikte Fransız Dışişleri Bakanı Drouyn de Lhuys'u ziyaret ederler. Namık Paşa, kendi ifadesine göre Fransız bakandan istikraz sözleşmesinin imzalanması için yardım etmesini ve bankerler üzerin-

de nüfuz kullanmasını ister. Ayrıca Babıâli'nin savaş istemediğini, ancak Rusya'nın yeniden yayılma emelleri peşinde olduğunu bildirir. Osmanlı Devleti'nin gücünün Rusya'ya yeterli olmadığını da belirten paşa, Rusya Osmanlı'yı istila ederse sorunu Avrupa'nın devralacağını söyleyerek Drouyn de Lhuys'u ikna etmeye çalışır. O ise kendisinin de aynı fikirde olduğunu fakat meslektaşlarının farklı düşündüğünü bildirir. Bankerlerle konuşacağına söz veren bakan, Namık Paşa'ya İmparator III. Napoléon ile görüşmesini önerir.¹¹

Paris'te Namık Paşa, başta Rothschild olmak üzere bazı bankerlerle istikraz meselesini görüşür. Bu bankerler ortakları ile görüşüp yedi sekiz iş günü içinde yanıt verebileceklerini söylerler. Namık Paşa'nın yorumuna göre bankerler Avrupa kabinelerinin barış çabalarının sonucunu görmek için beklemek istemektedirler. Ban-

Paris'te Namık Paşa başta James Mayer de Rothschild olmak üzere bazı bankerlerle istikraz meselesini görüşür.

Londra Ortaelçisi Kostaki Musurus Bey, Namık Paşa, Kostaki Musurus ile beraber borç bulmak için üst düzey temaslarda bulunur.

kerler ayrıca mevcut durumda piyasa faiz rayicinin yıllık yüzde 6 ve ihraç fiyatının da yüzde 90 olduğunu belirtirler. Namık Paşa bu arada Londra elçisi Kostaki Musurus Bey'e de yazarak yardım ister. Birkaç gün sonra Namık ve Veli paşalar III. Napoléon tarafından Tuileries Sarayı'nda kabul edilirler. Ancak imparator Namık Paşa'nın sözlerini ne onaylar ne de reddeder.¹²

2 Aralık 1853 tarihinde Namık Paşa ile Veli Paşa tekrar Drouyn de Lhuys'u ziyaret ederler. De Lhuys istikraz arayışlarının ne durumda olduğunu sorduğunda, Namık Paşa, "Şimdiye kadar ufak tefek bankir ve simsar takımları tarafıma gelip gitmiş ve seksen kuruş verip yüz kuruşa sened almak ve yüzde sekiz dokuz faiz istemek gibi birtakım fahiş ve barid teklifler eylemekte bulunmuş ve bu maslahata burada başlanmış olduğu

borç istemeye izni olmadığını belirtir. Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin dostu ve müttefikleri olarak onun bu borcu makul koşullarda almasına yardım etmeleri gerektiğini ifade eder. Bu borç işinin Rusya'nın entrikaları ve bankerlerin açgözlülüğü yüzünden zorlaştığını belirtir. Drouyn de Lhuys imparatorla konuşup bir çözüm arayacağına söz

geçerler. Ödeme süresi üzerinde anlaşılır. Ancak faiz oranı ve ihraç fiyatı üzerinde anlaşma sağlanamaz. Namık Paşa yüzde 5'ten fazla faiz vermezken, Fransız maliye bakanı yüzde 7'lik faizin normal olduğunu söyler. Namık Paşa sadrazama ve hariciye nazırına yazdığı mektuplarda, başka bankerleri de dahil ederek rekabeti artırmaya ve faizi düşürmeye çalıştığını yazmaktadır. Bu mektuplarda Namık Paşa'nın kısa sürede sonuca ulaşacağından emin olduğu havası sezilmektedir. Bu arada bankerlerin bir gözü, Viyana'da sürmekte olan diplomatik görüşmelerdedir. Savaşa barışçıl bir çözüm bulunup bulunamayacağı belli olmadan yükümlülük altına girmek istememektedirler.

Namık ve Veli Paşa'nın Paris'ten gönderdikleri raporlar 28 Aralık 1853 günü Meclis-i Vükela'da görüşülür ancak buradan net bir karar çıkmaz.

28 Mart 1854'te İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya savaş ilan etmeleri mali piyasaları altüst etti. Rothschild, Namık Paşa'ya gelerek bütün tahvillerin fiyatının düştüğünü ve parayı toplamanın mümkün olamayacağını bildirir. Paşa: "Bir namuslu adamla, evet, vaziyeti anlıyorum. Lakin işiniz elhamdülillah bir Türk iledir. İşte imzanız (...)"

verir. Drouyn de Lhuys Viyana'daki Fransız elçisine 5 Aralık 1853 tarihli yazısında, Namık Paşa'nın Paris'te 57 milyon franklık (o zamanki kurdan 2,28 milyon sterlin) bir borç para peşinde olduğunu belirtir ve hiç kuşkusuz başarılı olmasını umuyoruz diye ekler.¹⁴

III. Napoléon kendi maliye bakanına talimat verir, bakan da Rothschild, Crédit Mobilier ve üçüncü bir grupla konuşarak Osmanlı Devleti ile üç taraflı bir kredi anlaşması imzalamaya teşvik eder. Bu bankerler borca karşılık, teminat olarak Mısır vergisine göz koymuş iseler de bundan vaz-

Namık Paşa'nın, elindeki talimata sadık kalarak bir şekilde istikraz anlaşmasını imzalaması beklenmektedir.¹⁵ Fakat bu arada Babiâli parasızlıktan asker ve subay maaşlarını veremez hale gelmiş, iyice sıkışmıştır. İç piyasadaki borçlanma olanaklarını da büyük ölçüde tüketmiştir. Tek umudu dışarıdan gelecek paradadır. Alınacak borcun miktarı 5 milyon sterline yükseltilir. Ayrıca alınacak borçtan ödenmek üzere İngiliz ve Fransız hükümetlerinin her birinden acilen yıllık yüzde 5 faizle 10 milyon frank (400 bin sterlin) avans istenir. Olive Anderson Fransa'nın Sinop vakasından sonra Babiâli'ye 10 milyon frank

halde bırakılıp Londra'ya gidilmiş olsa işte Paris'te bir şey yapamadı diyerek orada daha ziyade müşkilata duçar olunacağından bunun ahsen surette burada bitirilmesi," gerektiğini söyler ve ondan yardım ister.¹³ Bunun üzerine Fransız bakan, bankerlere "akçenizi filan mahalle verin demeğe istihkakları olamayacağını," söyler ve Namık Paşa'ya Fransa Devleti'nin kefaletini istemeye memur ve mezun olup olmadığını sorar. Namık Paşa kesin bir dille Fransa Devleti'nin kefaletini istemeye ya da doğrudan Fransız hükümetinden bir

avans verdiğini yazmış ise de doğrusu 5 milyon franktır ve ilk taksiti Ocak 1854'te, son taksiti Ekim 1854'te ödenmiştir.¹⁶

1883 yılında Londra-Paris-İstanbul tren seferlerinin açılışı sebebiyle İstanbul'a gelmiş olan bir Fransız gazeteci Namık Paşa ile görüşmüştü. Paşa bu gazeteciye verdiği demeçte kendisinin 1853-54'teki dış borç gezisini de anlatmıştır. Burada bazı ayrıntıları yanlış hatırlamıştır. 1892 yılında bu kez devrin vakanüvisi Ahmet Lütfi Efendi o sırada iyice yaşlanmış ve Şeyh ül-Vüzerâ unvanını almış olan Namık Paşa'ya bu dış borç gezisini sormuş, Namık Paşa da bu konuda bir layiha yazarak Lütfi Efendi'ye vermiştir. Namık Paşa layihasında, o zaman ilk dış borca aracı olmaya gönlünün razı olmadığını çünkü Devleti Aliyyenin o zamana dek yabancılara bir akçe borcu olmadığını yazmıştır.¹⁷ Kuşkusuz Namık Paşa bunları yazdığı sırada çoktan Düyun-ı Umumiye idaresi kurulmuş ve dış borçlanmanın zararlı etkisi görülmüştü. Dolayısıyla yazdığı şeyler zamanın ruhunu yansıtıyordu. Peki 1853'teki ruh hali de gerçekten öyle miydi? Bunu o zamanki resmi yazışmalarından çıkarmak zor, çünkü resmi yazışmalar duyguları yansıtmaz. O zamanlar bir günlük tutmuş olsaydı belki bunu anlayabilirdik. Ancak her şeye rağmen paşanın gerçekten de borç almaya pek gönüllü olmadığını ve sonuna dek faizini düşürmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Namık Paşa layihasında, kendisinin Rusların yalnızca para ile durdurulabileceğine inanmadığı için, ayrıca Meclis-i Vükela'dan Fransız ve İngiliz hükümetlerini Rusya'ya karşı bir ittifağa çağırarak izin istediğini de yazmaktadır. Paşaya göre bakanlar pek umutlu olmamakla birlikte kendisine bu yetkiyi vermişlerdir. Ancak ben bu konuda Osmanlı arşivinde resmi bir belge bulamadım.

Paris'te umduğunu bulamayan Namık Paşa 17 Aralık 1853'te Londra'ya gider.¹⁸ Bu, Namık Paşa'nın Londra'ya üçüncü ziyaretidir. 1832'deki ilk ziyaretinde Sultan II. Mahmud'un elçi-

İmparator III. Napoléon, Paris'te Namık Paşa'ya borç bulmak konusunda yardımcı olmaz.

American Library of Congress

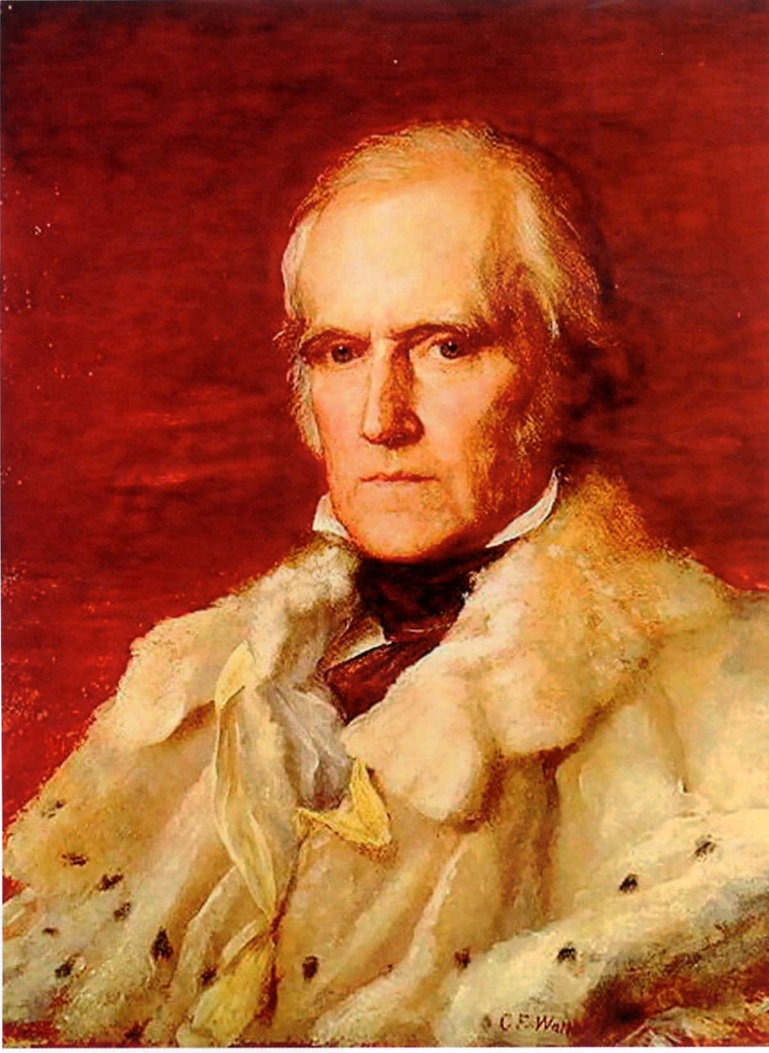
si olarak Mehmet Ali Paşa'ya karşı İngiltere'den yardım istemek için gitmişti. 1843'te ikinci kez elçi olarak Londra'ya gitmişti. Paşa İngiliz kabininden bazı isimlerle, örneğin Lord Palmerston ile o zamandan tanışıyordu. Şimdiki durumda İngiliz kamuoyu zaten Osmanlı yanlısı ve Rus karşıtı bir havada idi. Namık Paşa Londra'dan gönderdiği mektubunda Londra Elçisi Kostaki Musurus Bey ile birlikte 31 Ocak 1854 günü kraliçenin parlamentoyu açış konuşmasını dinlemek üzere parlamentoya giderken yollardaki halkın tezahüratını şöyle betimlemektedir:

"İngiltere parlamentosunu haşmetlu kraliçe hazretleri bizzat küşad ettiğinden resm-i mezkurda bulunmak üzere kulları dahi Saltanat-ı Seniyye sefiri Musurus Bey cenaplarıyla birlikte azimet olunmuş ve esna-i tarikte ve iki taraflu hanelerin pencerelerinde müctemi ve memlu bulunan zükur ve inasın kaffesi azimet ve avdette rakib olduğumuz arabaları gördükçe şapkalarını çıkarıp, nisa-

taifesi ellerindeki mendillerini sallayıp aferin maşallah Türkler muzaffer olunuz Sinop vakasına esef etmeyiniz deyu çağırarak velinimet-i binnetimiz padişahımız efendimize ve Devlet-i Aliyye'lerine olan meyl ve muhabbet-i kamilelerini ilan ve izhar etmişler..."¹⁹

Namık Paşa daha sonra Elçi Kostaki Musurus ile birlikte İçişleri Bakanı Lord Palmerston'u ziyaret eder. Palmerston öteden beri anti-Rus görüşleriyle bilinmektedir ve Namık Paşa'yı iyi karşılar. Ancak Başbakan Lord Aberdeen ve Maliye Bakanı William Gladstone o kadar sıcak değildir. Hatta Namık Paşa'nın sonradan, 1883 yılında bir Fransız gazeteciye verdiği demeçteki ifadesine göre Lord Aberdeen yüksek sesle şöyle der: "Nasıl? Nasıl? Devlet-i Aliyye'nin temini selameti için askerimizi ve paramızı feda etmemizi mi istiyorsunuz? Eğer meramızın bu ise, o halde memleketimizin işlerini pek garip bir tarzda idare etmiş olacağız." Namık Paşa buna cevaben kendisinin, "Lakin as-

Kırım Savaşı
esnasında
İstanbul'da
görev yapan
İngiltere'nin
kudretli elçisi
Sir Stratford de
Redcliff.

kerinizi ve paranızı feda ederseniz ihtimal bizden ziyade İngiltere menafii muhafazaten feda etmiş olacaksınız," dediğini, ancak sözlerinin etkili olmadığını söylemiştir.²⁰

Namık Paşa'nın 1892 yılındaki la-yihasına göre yine Lord Aberdeen kendisine kaba bir üslupla şöyle der: "İngiltere sizin için altunlarını sarf ile beraber kan mı döksün?"²¹ Maliye Bakanı Gladstone ise hükümetin yabancı bir devlete borç verme konusunda City'deki para piyasalarına emir vermeye yetkisi olmadığını söyler.²²

Londra'dan Reşid Paşa'ya 21 Şubat 1854 tarihli mektubunda Namık Paşa, o ana kadar istenen parayı toplama-yı üzerine alan bir banker çıkmadığını ve emanet suretiyle komisyon ile bankerlere havale olunmasına da zaten Babıâli'nin izin vermediğini yazmaktadır. Yani istenen miktarda para toplamayı taahhüt eden

bir banker çıkmamıştır. Bankerler senetlerin satışına aracılık etmek ve komisyonlarını almak istemektedirler, ancak yeterli para toplanmazsa kendi kasalarından tamamlamayı garanti etmemektedirler. Paşa, İngiltere kabinesinin çabaları sonucu banker Rothschild'in gelip gitmekte ve "yetmiş yüze ve yüzde 5 faizle fahiş bir teklif eylemekte" olduğunu, ancak kendisinin bu teklifi kabul etmeyip "doksanı yüze" (yani yüzde 90 ihraç fiyatı ile) yüzde 5 faiz verdiğini yazmaktadır.²³ Bu arada Lord Palmerston ve Dışişleri Bakanı Lord Clarendon Namık Paşa'ya, "Size akçenin lüzumu var, bahasına bakma ve talimatı arama, hemen akçeyi alıp bir ayak evvel gitmeye bak," demişler, ancak paşa onlara, "Fiyat-ı mezkur pek fahiş olduğu ve bu fiyata mezun olmadığını" ve "mezun olmuş olsa bile yapamayacağını" beyan etmiştir. Lord Palmerston bunun üzerine Namık Paşa'ya Fransızca bir not vererek onu, bu işlerden anladığı için Hindis-

tan işlerinden sorumlu Sir Charles Wood'un yanına gönderir. Namık Paşa 19 Şubat tarihli bu Fransızca notu da İstanbul'a göndermiştir. Bu notta Palmerston Namık Paşa'ya tekrar piyasa fiyatını kabul etmesini tavsiye etmekte ve "Londra ve Paris'teki sermaye sahiplerinin paralarını borç vermeleri için gereken faiz oranını İstanbul'dan belirlemenin saçma" olduğunu yazmaktadır.²⁴ Namık Paşa mektubunun sonunda, aldığı talimat çerçevesinde şu aralık akçe bulmanın muhal görüldüğünü ve yeni bir talimat olmadığı takdirde orada beyhude durmaktan ise geri döneceğini bildirmektedir.

İstanbul'daki İngiliz Elçisi Stratford de Redcliffe ile İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Clarendon arasındaki yazışmalar her ikisinin de Namık Paşa'nın gerçekçi olmayan koşullarda ısrar etmesi yüzünden borcun alınmadığı düşüncesinde olduklarını göstermektedir. Clarendon 13 Mart 1854 tarihinde yazdığı mektubunda, "Sıradan yeteneklere veya deneyime sahip her adam çoktan parayı almıştı fakat o tıpkı İngiltere'nin barış zamanında alabileceği bir borçla aynı koşullarda bir borç anlaşması yapmak istedi," diyordu.²⁵ Bu yazışmaları aktaran Olive Anderson da Namık Paşa'nın bu görev için yanlış kişi olduğu ve kendisine verilmiş gerçekçi olmayan talimata uymakta ısrar ettiği fikrindedir. Ancak paşa aslında talimatını elinden geldiğince esnetti ve Rothschild, Goldsmid, Palmer, Uzuil gibi bankerlerle görüşmelerden sonra nihayet 23-24 Mart 1854 tarihinde Rothschild ile yüzde 6 faiz ve yüzde 85 ihraç fiyatı ile bir anlaşma imzaladı.²⁶ Anlaşmaya göre Rothschild borç senetlerini Londra ve Paris'te halka arz ederek dört ay içinde net 2,3 milyon sterlin toplayacaktı. Ancak bu miktarı toplama-yı kesin olarak garanti etmiyordu. Musurus da Hariciye Nazırı Reşid Paşa'ya yine 23 Mart 1854 tarihli mektubunda anlaşmadan söz ediyor ve bu anlaşmanın koşullarının 1852'de yapıp iptal edilen borç anlaşmasına benzediğini, ancak ondan daha iyi olduğunu çünkü o zaman ödeme süresi 23 yıl iken şimdiki-

15 yıl olduğunu yazıyordu. Musurus, birkaç ay önce yapılabilmiş olsaydı anlaşmanın daha iyi olabileceğini, ancak mevcut koşullarda yine de iyi olduğunu belirtiyordu.²⁷

Ancak 28 Mart 1854'te İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya savaş ilan etmeleri mali piyasaları altüst etti. Ertesi gün Rothschild telaşla Namık Paşa'nın yanına gelerek bütün tahvillerin fiyatının düştüğünü ve bu koşullarda istenen parayı toplamanın mümkün olamayacağını bildirir. Namık Paşa'nın buna yanıtı, kendi ifadesine göre şöyle olmuştur: "Bir namuslu adamla, evet, vaziyeti anlıyorum. Lakin işiniz elhamdülillah bir Türk iledir. İşte imzanız. Siz de benimkini iade ediniz." Namık Paşa, 1883 yılındaki bu demecine Mösyö Rothschild'in bu muameleden "memnun, hatta biraz mütehayyir" kaldığını da ekler.²⁸ Daha sonraları Lütfi

"Lord Clarendon İngiltere konstitüsyonu iktizasınca parlamentonun rızası istihsal olunmadıkça hiçbir iane-i nakdiye icra olunamayacağı cihetle madde-i mütemis parlamentoya arz ve beyan olunsa kabinetonun muhalifin takımı bunu tasib edeceğinden madde-i mezkureye red ile cevap verilmesi ve istikrazın Mösyö Rothschild ile mukavele olunandan dunca bir baha ile icrasına gayret olunması üzerine vükelanın müttehid ül rey olduğunu serd ve ityan ve Mösyö Rothschild dahi İngiltere ministrolarının bizim istikraza hiç bir guna kefalet etmek veyahud istenilen on milyon frankı vermek istemediğini ve Devlet-i Aliye'ye iane etmeğin çare ve tedbiri istikrazın halk tarafından kabul olunabilecek şerait ile icrası olduğunu ifade ve beyan eylemiştir. Bizim istikraza kefalet olunması sözü hiçbir vechile ima bile etmediğim halde İngiltere kabinetosunun bu kefa-

Namık Paşa'nın 1883'te bir Fransız gazeteciye verdiği demeçteki ifadesine göre Lord Aberdeen şöyle der: "Nasıl? Nasıl? Devlet-i Aliyye'nin temin-i selameti için askerimizi ve paramızı feda etmemizi mi istiyorsunuz? Eğer meramınız bu ise, o halde memleketimizin işlerini pek garip bir tarzda idare etmiş olacağız."

Efendi'ye verdiği layihasında da yine Rothschild hakkında, "Bir guna tazminat ve saire talep olunmaksızın senedinin reddiyle Devlet-i Aliyye namına alicenaplık gösterildi," demektedir. Piyasaya sürülmüş olan Osmanlı tahvillerine o sırada Londra'da ancak 1,1 milyon sterlinlik talep gelmiş, Paris'teki miktar ise belli olmamıştır. Yatırımcıların Osmanlı tahvillerine karşı ilgisiz tavrında 1852 yılındaki yarım kalan borçlanma girişiminin etkileri vardır. Nitekim *The Times* gazetesinde daha 23 Mart'ta çıkan bir yazıda, kredinin önündeki en büyük engel olarak Osmanlı hükümetinin daha önceki güven vermeyen tavırları gösterilmiştir.²⁹

Ortaelçi Kostaki Musurus Bey Reşid Paşa'ya yazdığı 3 Nisan 1854 tarihli mektubunda İngiltere hükümetinden istenen 10 milyon franklık avansı alamayışını şöyle açıklar:

letten istinkaf etmesi rey-i acizaneme göre mucib-i esef olacak mevaddan olmayıp bilakis Saltanat-ı Seniyye Avrupa'da icray-i istikraz etmek için düvel-i ecnebiyenin kefaletine maa-zallah müracaat etmeğe mecbur olsa keyfiyet-i mezkure cay-i teessüf olur idi. Çünkü o halde Devlet-i Aliye'nin itibarı Yunan hükümeti gibi devletler derecesine tenzil etmesi..."³⁰

Kostaki Bey her ne kadar teessüf etse de bir süre sonra İngilizlerden kefalet de istemek durumunda kalacaktır. Elçiye göre İngiltere'de sermaye sahiplerinin parası tahvillere yatırılmış ve halihazırda bütün tahvillerin fiyatı düşmüş olduğu için, Osmanlı tahvilinin fiyatı daha cazip hale getirilse bile tahvil sahipleri ellerindeki tahvilleri zarar etmeden satamayacakları için Osmanlı tahvillerini de almak istemeyeceklerdir. Dolayısıyla şöyle demektedir:

"Şimdiki halde istikraz-ı Osmani her ne kadar icra olunamamış ise de mevaki-i muharebe ve Karadeniz veyahud Bahr-i Baltık'tan ümid ve temenni ettiğim vechile havadis-i hayriye zuhur ettiği veyahud Avusturya devletinin düvel-i garbiye lehinde daha bir kararlı heyet kesb ettiğine teminat geldiği anda ashab-ı sermayeye dahi cesaret gelerek tahvilat-ı istikraziyenin ve hususiyle İngiltere devleti tahvilatının rayıcı tekessür edeceği cihetle bunlar ehvence zarar ile elden çıkarılabildikçe bizim tahvilatımızın tervici kesb-i suhulet edeceğinden istikraz-ı Osmaniyenin icrası ol halde bila kefalet-i ecnebiye Mösyö Rothschild ile mukavele olunan şerait veyahud daha biraz fark ile mümkün olacağı derkar olup..."

Namık Paşa ise 4 Nisan 1854 tarihli mektubunda, Paris'teki Rothschild'in oğlunun Londra'ya gelerek orada

Lord Palmerston. Namık Paşa ve Kostaki Bey borç bulmak için Lord Palmerston'un evine giderler ama elleri boş dönerler.

halka arz edilen tahvillere kimsenin "yazılmamış" olduğunu söylediğini ve "Londra'da yazılan ademlerin ekserisi dahi akçeyi tedarik edip veremeyen takımdan olup şu halde İngiltere ve Fransa devletlerinin kefaleti olmadıkça istikrazın husulü muhal görünmüş olduğunu" İngiliz bakanlara ve Namık Paşa'ya bildir-

liyeden iktiza eylemiş bir keyfiyet idüğünden" bahsederek savaştan dolayı Osmanlı Devleti'nin şiddetle paraya ihtiyacı olduğunu ve "müttefiklerinin bu babda dahi muavenetleri ehemmi idüğünü" beyan etmiş ise de bir yararı olmamıştır. Namık Paşa bunun üzerine, "Bir ayak evvel Paris'e avdet ile bir çare aramak ve orada da bir şey

bir şey elde edemeyeceğini anlayan Namık Paşa Paris'e döner.

Paris'te Veli Paşa ile birlikte tekrar Drouyn de Lhuys ile görüşürler. Bakan, Namık Paşa'ya istikrazı Rothschild'in verdiği fiyattan daha yukarısına yapmaya, Mısır vergisini teminat göstermeye ve nihayet İngiltere ve Fransa'nın kefaletini istemeye yetkisi olup olmadığını sorar. Namık Paşa bunun üzerine Rothschild ile zaten yetkisi dışında bir anlaşma imzalayarak sorumluluğunu üzerine almış olduğunu, yine de başarılı olmadığını, yüzde 85 ihraç fiyatının altına inemeyeceğini ve yüzde 6 faizin üstüne çıkamayacağını bildirir. Mısır vergisi hakkında da bir yetkisi yoktur ve kefalet konusu ise İstanbul'da nazırların aklına bile gelmediğinden görüşülmemiştir.

Namık Paşa'nın Rothschild'e, "İşiniz elhamdülillah bir Türk iledir" demiş olması ilginçtir. Gerçekten böyle mi demiştir, yoksa "Müslüman" veya "Osmanlı" terimini mi kullanmıştır? Yine de paşanın bunu aktarırken Türk demesi, Osmanlı ricalinin 19. yy sonlarına doğru Türk sıfatını kullanmakta eskiye göre daha rahat olduğuna ilişkin bir işaret olabilir.

diğini yazmaktadır.³¹ Namık Paşa devamla, "Kefalet talebine memuriyetim olmadığından ve mahzuru dahi aşikâr idüğünden," diyerek Lord Clarendon'dan yardımını ve özellikle hükümetten istenen 10 milyon frank avansı göndermesini istediğinde ondan şu karşılığı aldığını ifade eder:

"İstikrazı bunca vakit süründürüp yapmadınız ve şimdi dahi pek bahalu yaptığınızdan kimesne rağbet edip almadı. Şimdi biz muharip olduğumuz ecilden bunca masarif-i la-yuhsaya duçar olup halkın vergisini artırdık ve siz akçeyi bunca na-beca mahallere sarf-ı itlaf ediyorsunuz. Şimdi biz halktan vergi alıp da size para vermek veyahut kefalet etmek gibi şeyleri parlamentoya arz edecek olsak bir vechile kabul etmezler ve diyecekleri kelimelere cevap bulup söylemekten aciz kaluruz. Bunu yapmak bize muhaldir. Ne bir akçe verebilirüz ve ne de kefalet ederiz. Nasıl bilür iseniz öylece ediniz."³²

Namık Paşa bu yanıt üzerine, "Şu istikrazla konulan fiyat halka pek ucuz ve Devlet-i Aliyye'ye pek bahalu ve herkes dahi pek talip ise de sair istikrazların bahaları ziyadesiyle tenzil etmiş ve herkes yedinde bulunan istikrazı satıp akçe tedarikiyle bunu almak lazım gelmiş ve bu da ahval-i ha-

yapılamadığı halde Dersaadet'e ricatle keyfiyeti beyan eylemem lazım geleceği ifade olundukta bizden bu babda bir şey memul etmeyiniz ve bir ayak evvel Dersaadet'e gidip keyfiyeti beyan ediniz deyü cevap vermiş"tir demektedir.

Namık Paşa ve Kostaki Bey ertesi gün Lord Palmerston'un evine gitmişler ve yine Namık Paşa'nın ifadesine göre ondan da şu yanıt almışlardır:

"Siz devletinizin varidatını yolsuz cem edip nice yolsuz ve lüzumsuz şeylere sarf ile itlaf ettiğinizi İngiltere halkının kaffesi bilür iken anlardan cem ve tahsil olunan maldan ta'vizen size akçe vermek veyahut kefalet etmek bize göre muhaldir ve yelli denizi içmek [!] daha kolaydır. Eğer size akçe lazım ise halk akçelerini elli ve altmış yüze ve yüzde yedi sekiz faiz mi isterler nasıl ırza edebilür iseniz ol vechile istikraz edin."³³

Bu arada Londra'daki Fransız elçisi, İngiltere de onaylarsa Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin alacağı borca kefil olabileceğini bildirir. İngiltere ve Fransa ayrıca Mısır vergisinin teminat gösterilmesini önerirler. Fakat Namık Paşa kefalet ve teminat konularına sıcak bakmaz. Zaten buna yetkisi de yoktur. Nihayet Londra'da

Veli Paşa ve Namık Paşa'nın Fransız bakanı ikinci ziyaretlerinde, bakan Fransız hükümetinin kararını bildirir. Namık Paşa piyasadaki mevcut oranı kabul eder ve Mısır vergisini teminat gösterirse Fransız hükümeti elinden gelen yardımı yapacaktır. Kefalet için ise İngiltere'nin de muvafakati şarttır, Fransa tek başına kefil olmayacaktır.³⁴ Drouyn de Lhuys, ayrıca Reşid Paşa'ya yazarak istikrazın gerçekleşmeyişinden duyduğu üzüntüyü belirtmişti. Ona göre bunun sebebi paşanın talimatının çok katı olması idi. Bu nedenle daha esnek bir talimat verilmeliydi.³⁵

Nisan sonuna doğru Namık Paşa bütün umutlarını yitirerek İstanbul'a dönmek üzere yola çıktı. Bu arada Veli Paşa da Reşid Paşa'ya mektubunda Namık Paşa'nın talimatı dahilinde borç bulamamış olduğunu yazdı. Ona göre istikrazı elde etmenin iki yolu vardı: Ya Mısır vergisi teminat olarak gösterilmeliydi ya da müttefik devletlerin garantisi alınmalıydı. Bu iki yoldan biri seçilirse kendisi borcu almak için çaba gösterecekti. Veli Paşa ayrıca Rothschild'in, Galatalı bankerler Theodore Baltazzi (Baltacı Todoraki) ve Jacques Alleon'un Paris ve Londra'daki ortakları aracılığıyla entrikalar çevirdiklerini kendisine söylediğini bildiriyordu.³⁶

Namık Paşa İstanbul'a 13 Mayıs 1854'te ulaşır ve 16 Mayıs günü Sultan Abdülmecid tarafından kabul edilir.³⁷ Ne konuştuklarını bilmiyoruz, ancak Namık Paşa'nın 1883 tarihli demecinde dediğine göre, Abdülmecid kendisini "kemal-i muhabbetle der-ağuş" etmiştir. Bunun bir sebebi, Namık Paşa'nın "iki büyük devletin muavenetini" temin edişi, öteki de "ilk olacak olan istikrazı" yapmayı-şı idi.³⁸ Namık Paşa daha sonraları Lütfi Efendi'ye verdiği layihasında da Abdülmecid'in şöyle dediğini yazmıştır: "İstikrazın mazarratından bahisle akd etmediğimde isabet eylediğimi beyan buyurdular ve müttefikin asakirinin hitam-ı meselede derhal çekileceklerine dair arz ettiğim teminata kanaatle, başkası olsa istikraz işine ehemmiyet verirdi; halbuki sen benim küçükten beri tanıdığım gibi doğru ve namuslu bir adam imişsin diye kullarını taltif ettiler."

SONUÇ

Namık Paşa'nın eli boş dönmesi üzerine Babiâli Haziran 1854'te Galata bankerlerinden Mösyö Black ve Mösyö Durand'ı bu kez daha geniş yetkilerle yine Paris ve Londra'ya gönderdi. Sonunda Londra'da yüzde 6 faizli ve yüzde 80 ihraç fiyatı üzerinden 3 milyon sterlinlik ilk Osmanlı dış borcu imzalandı. Mısır vergisi de teminat gösterildi. Namık Paşa'nın başarılı olamayışının sebebi Anderson'un dediği gibi "amatörlük" değil, bizce esas olarak uluslararası mali konjonktürden dolayı uygunsuz piyasa koşulları, Babiâli'nin verdiği katı talimatlar ve Fransız ve İngiliz hükümetlerinin Osmanlı Devleti lehine nüfuzlarını kullanmayı pek istemeyişleri idi. Kuşkusuz bütün bunlara Namık Paşa'nın ilk yabancı borçlanmaya imza atan kişi olmakta bir miktar gönülsüz davranmasını da ekleyebiliriz.

Paşanın Rothschild ile imzaladığı ve sonra iptal edilen anlaşmanın metni mevcut değildir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla zaten istenen miktardaki parayı toplama garantisi verilmemiştir. Bu durumda anlaşmanın bozulmasıyla Babiâli'nin pek de fazla bir kaybı olmadığı düşünülebilir. İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti lehine savaş girmeleri ironik bir biçimde Osmanlı dış borçlanmasını zorlaştırmıştır. Namık Paşa'nın Rothschild'e, "İşiniz elhamdülillah bir Türk iledir" demiş olması ilginçtir. Acaba gerçekten böyle mi demiştir, yoksa "Türk" yerine "Müslüman" veya "Osmanlı" terimini mi kullanmıştır? Rothschild ile Fransızca konuşurken gerçekten de "Türk" sözcüğünü kullanmış olsa bile bunu aktarırken yine Türk demesi, Osmanlı ricalinin 19. yüzyıl sonlarına doğru Türk sıfatını kullanmakta eskiye göre daha rahat olduğuna ilişkin bir işaret olabilir.

DİPNOTLAR

- Olive Anderson. "Great Britain and the Beginnings of the Ottoman Public Debt, 1854-55", *The Historical Journal* 7 (1), 1964, s. 34-47.
- Ahmet Nuri Sinaplı. *Şeyhül Vüzera Serasker Mehmet Namık Paşa*, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1987. Bu kitap Namık Paşa hakkında Osmanlı arşivinden çok sayıda belgenin transkripsiyonunu içermektedir. Ancak belgeler hem hiçbir eleştirel tarihsel çözülemeye tabi tutulmamış hem de transkripsiyonda çok sayıda hata yapılmıştır. Kitap baştan sona amatörce yazılmıştır.
- Şevket Akar, Hüseyin Al. *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları 1854-1856*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2003.
- Candan Badem. "The Ottomans and the Crimean War". Basılmamış doktora tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, Haziran 2007. Bkz. "Chapter 4.5. The Mission of Namik Pasha", s. 259-273.
- Bkz. *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*. Cilt IX. Yay. Haz. Prof. Dr. Münir Aktepe. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984, s. 214-215. Padişahın fermanının tarihi Evail-i Cemaziyelevvel 1270'tir, yani Şubat 1854. Namık Paşa'nın kendisi de tercüme-i halinde aynı tarihi vermektedir. Bkz. Sinaplı, s. 280. Ancak bu ferman Namık Paşa çoktan Londra'da iken formalite icabı gönderilmişti. Sinaplı (s. 159), ferman tarihini Namık Paşa'nın Avrupa'ya gidiş tarihi olarak vermektedir ki bu doğru değildir.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). I. HR. 332/21357 lef 2 ve HR. TO. 418/222.
- Tezkire-i Samiye (müsvedde). BOA. A. AMD. 49/90, 27 Ekim 1853. Hicri ve Rumi tarihler TTK çevrimiçi takvim çeviricisi kullanılarak Miladi tarihlere çevrilmiştir.
- BOA. I. HR. 103/5028, 24 Ekim 1853.
- BOA. I. HR. 103/5039 lef 1, 31 Ekim 1853 ve BOA. A. DVN. MHM. 10/89-2, 6 Kasım 1853.
- Namık Paşa'dan Reşid Paşa'ya, Paris, 29 Kasım 1853. BOA. I. HR. 333/21335 lef 1.

- Ahmet Lütfi Efendi, *agv*, s. 216.
- Veli Paşa'dan Hariciye Nazırı Reşid Paşa'ya, 9 Aralık 1853. BOA. HR. MKT. 68/21.
- Namık Paşa Üçüncü Napoléon'a yanlışıyla İkinci Napoléon demektir. Bkz. Lütfi Efendi, *agv*, s. 216.
- Namık Paşa'dan Mustafa Naili Paşa'ya, Paris, 10 Aralık 1853. BOA. I. HR. 333/21335 lef 4.
- Akten zur Geschichte des Krimkriegs*, IV/1, ed. Winfried Baumgart, Münih: Oldenbourg, 2003, s. 674.
- BOA. I. HR. 333/21335 lef 5.
- Anderson, s. 48. BOA. A. AMD. 50/50, 14 Ocak 1854 ve BOA. I. HR. 114/5469, 9 Ekim 1854.
- Namık Paşa'nın layihası için bkz. Lütfi Efendi, *agv*, numara 18, s. 215-217.
- BOA. I. HR. 114/5554-08, 24 Aralık 1853. Karş. Sinaplı, s. 159. Sinaplı Rebiyülevvel ayını Rebiyülahir olarak okuduğu için tarihi yanlış vermiştir.
- Namık Paşa'dan Reşid Paşa'ya. BOA. HR. SYS. 905/1 lef 86, 31 Ocak 1854.
- Hayreddin Nedim Bey, "Şeyhül Vüzera Müşir Namık Paşa merhumun bir Gazeteci ile Mülakatı", Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri*, Hazırlayan Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1996, s. 443. Karş. Sinaplı, s. 171. Namık Paşa burada Başbakan Lord Aberdeen'i yanlış olarak hariciye nazırı diye hatırlamaktadır. O sırada Dışişleri Bakanı Lord Clarendon'dur.
- Lütfi Efendi, s. 216-217. Karş. Sinaplı, s. 169-170. Namık Paşa Lord Palmerston'u o sırada dışişleri bakanı olarak hatırlamış, ancak yanılmıştır.
- Anderson, *agv*, s. 48.
- BOA. I. HR. 332/21357 lef 4.
- BOA. I. HR. 332/21357 lef 3. "C'était une absurdité que de vouloir fixer à Constantinople le Prix auquel les Capitalistes de Londres et de Paris voudraient prêter leur Argent."
- Anderson, *agv*, s. 48.
- Namık Paşa'dan Reşid Paşa'ya, 23 Mart 1854. BOA. I. HR. 107/5283 lef 1. Namık Paşa'nın

- Babiâli'ye iletilmek üzere Londra'dan Belgrat Valisi İzzet Paşa'ya telgrafi, 24 Mart 1854. BOA. I. HR. 107/5272 lef 3. Bu telgrafın ilk cümlesi şöyledir: "L'emprunt Ottoman est conclu avec la maison Rothschild au prix de quatre vingt cinq et six pour cent d'intérêt". Tam metni için bkz. Badem, s. 422. Akar ve Al (s. 4) yukarıdaki 5283 numaralı iradeye gönderme yaparak Rothschild ile anlaşma tarihini 8 Nisan olarak vermektedir ancak bu tarih iradenin tarihidir, anlaşmanın değil. Gerçekte anlaşma 8 Nisan'da bozulmuştur. Öte yandan Namık Paşa 1883 tarihli demecinde (Sinaplı, s. 171, Hayreddin Nedim Bey, *agv*, s. 443) ihraç fiyatını yüzde 95 olarak hatırlamaktadır. Yine Lütfi Efendi'ye verdiği layihasında (Lütfi, s. 217) faiz oranını "yüzde dört faiz ve bir amortisman," yani toplam yüzde 5 olarak yanlış hatırlamaktadır.
- Musurus'tan Reşid Paşa'ya, 23 Mart 1854. BOA. HR. TO. 52/50.
- Sinaplı, *agv*, s. 172. Hayreddin Nedim Bey, *agv*, s. 443.
- Akar ve Al, *agv*, s. 5.
- Musurus'tan Reşid Paşa'ya, 3 Nisan 1854. Fransızcadan tercüme. BOA. HR. TO. 52/60. Tam metin için bkz. Badem, s. 422-424.
- BOA. I. HR. 108/5309.
- BOA. I. HR. 108/5309. Karş. Akar ve Al, s. 5. Metnin tamamı için bkz. Badem, s. 424-426.
- BOA. I. HR. 108/5309. Bu pasaj da Akar ve Al tarafından aktarılmıştır (s. 5). Burada geçen "yelli denizi içmek" ifadesi özgün belgede aynen böyle yer almakta ise de bu bir kâtip hatası olmalıdır, bu ifadenin doğrusu muhtemelen "yelli denizi geçmek" biçimindedir.
- Namık Paşa'dan Reşid Paşa'ya. BOA. I. HR. 5348, 9 Mayıs 1854. Sinaplı, s. 167-169.
- Drouyn de Lhuys'tan Reşid Paşa'ya, 28 Nisan 1854. BOA. I. DH. 299/18893 lef 3.
- Veli Paşa'dan Mustafa Naili Paşa'ya, 29 Nisan 1854. BOA. I. DH. 299/18893 lef 2.
- BOA. I. DH. 300/18966, 16 Mayıs 1854.
- Sinaplı, s. 172. Hayreddin Nedim Bey, *agv*, s. 443.